

Եւ վրէժխնդիր անօրինաց :
 Օտարանա և զինչս թէ կորուսեր,
 Վասն այսորիկ սուգ մի առնէր .
 Այցես զսուգ յորժամ գտեր ,
 Ուրախացիր երբ կորուսեր .
 Սի գեղ վարկեր երկարակեաց ,
 Ունեւ զաւուրս բազում կենաց .
 Օի մահ երթաց զհետ շաւղաց ,
 Որպէս մարմինքն ըստուերաց :
 Խնկովքդ լճքեղ քաղցրացի ,
 Թողցես զորթն զի աճեացի .
 Եւ մի խաբէր՝ ոչ կակղացի ,
 Յորժամ արիւն հեղեալ լիցի :
 Տուր զտեղի չար առնողին ,
 Բոտ պատահման քեզ յաղթողին .
 Բանդի նքառ ողբ մնասին ,
 Բաղմիցս անգամ օգտեալ լինին :
 Թէ եղեր նման մեղուցեւոյ ,
 Օքեղ կարի ես խրատեւոյ .
 Օի ՚ի բուժիլն վիրաց քոյ ,
 Ցաւն է յաւէտ լաւ դեղ յաւոյ :
 Սի գներ զամօթ բարեկամաց ,
 Օկնի բաղմաց ժամանակաց ,
 Թէ զառաջին վարքն է փոխած ,
 Այլ միշտ նոցին շարհքն է մնացած :
 Տանա լինիլ դու կարեւոր ,
 Ունիլ զանուն օրինաւոր .
 Եր բոտ կարեացդ երաշխաւոր ,
 Բայց թէ իցես պատշաճաւոր :
 Տարակուսեալ յամէն ժամու ,
 Սի լինիցիս յամէն պահու .
 Օի տարակոյս երկշոտ մարդկան ,
 Ի մերձակայ ըստուեր մահուան :
 Թէ քեզ ծառայք են ՚ի վարձու ,
 Եւ աղախնայք ՚ի սպասու .
 Օմարդիկ լինիլն մի մոռանար ,
 Որք հնազանդին ծառայաբար :
 Երբ ժամ գիտող ՚ի ձեռս արկեր ,
 Սի ծուրւթեամբ անցուցաներ .
 Օի թէ զայնու զանց արարեր ,
 Պարտաւորիս զայն որոնել :
 Բնդ մահն այլոց չէ խնդալի ,
 Յանկարծակի թէ հասանի .

Օի վերջն է միշտ երանելի ,
 Որում չէ կեանք նախատելի :
 Եթէ ունիս զկին բարի ,
 Օի նչս բարիս , զանուն բարի .
 Սի հետեւիր բարեկամի ,
 Որ է բաղմիցս քեզ թշնամի :
 Բնդ գրեւն իմ մի զարմանար ,
 Օտանուորս յայտնաբարբառ .
 Օյս համառօտ բան խրատու ,
 Բնդ սղջունիս ընկալ և դու :

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԱՐԴԻՒՆԵՐ

« Ամենն մեկն և անուղղել
 չարն այն է՝ որ իւր ըրած չարերը
 հրապարակ էլլային վերջն ալ կը
 յամուի »

Ենու բանալի ճշմարտութիւն մ' է
 թէ « մարդս կատարելագործելի է » սա-
 կայն մարդը անդդայ իր մի չէ , որուն
 թերութիւնները ճարտար արուես-
 տաւորը նկատած ատեն ուղղէ . այլ
 մարդը մտաց և կամաց տէր ըլլալով
 իւր թերութիւններն ուղղելու գոր-
 ծիրը գլխաւորապէս ինքն է , (խօսքեր-
 նիս մանուկներու համար չէ .) վասն
 զի պակասաւոր մարդը նախ իւր կող-
 մէն իւր պակասութեանց վրայ գի-
 տութիւն ունենալ պէտք է կամ ան-
 ձամբ եւ կամ միջնորդաւ , երբ այս
 գիտութիւնը կ'ունենայ , հետեւաբար
 ուղղուելու կամք և ջանք ալ կ'ուղի-
 երա այս երեք միջոցը կը գտնուի մէ-
 կուն քով , այնուհետեւ իւր թերու-
 թիւններն ուղղող ճարտար արուես-
 տաւորներ չեն պակսիր . բայց երբ
 մէկը իւր մարդկութեան անվայել
 պակասութիւնները չուզեր ճանչնալ ,
 այնպիսեւն համար ոչ վարպետ կայ և
 ոչ իմաստուն : Եւ յախորհրդածութիւն
 ընդ հանուր մարդկութեան մէջէն կըր-

նանք երկու գլխաւոր հանգամանայ տէր մարդիկ որոշել, ազնոսական և կողմնաւոր Վաղինայ վրայ խօսիլ չեմ ուզեր, քան զի մէկն ըսելով միւսը կարողէնք իմա նալ, երկրորդին վրայ կ'ուզեմ խօսիլ. վասն զի նորա ընթացքը խիստ գրաւած է ուշադրութիւնս և զարմանքս, վասն զի ներհակ է այն մարդկային կոչման և հակառակ մարդկային իրաւանց և պարտուց սկզբանց, Վնթացք մը, որ ճարակուած է շատերու սրտին մէջ, այն է՝ չէ թէ միայն գործոց աւարտին աւարտութիւնը բաւական մտածողութեամբ չի ճանչնար, չէ թէ միայն մասնաւորի ձեռքը խրատուելէն վերջնալ տակաւին անարժան միջոցներով ստութեամբ և խաբէութեամբ արդարանալ կը ճգնի, այլ որ մեծն է եւ չարագոյն, իւր չարիքը հրապարակ ելլալէն զկնի վերատին կը յամառի. ինչ անուղղելի բրտութիւն. սակաւութիւն որ մարդ գազանաց կը հաւատարեցնէ և կամովին չար ըլլալ ուզել կը նշանակէ. որ չափ հեռի մարդկային վարուց եւ բարուց ուղղութեան համար յայտնուած և սահմանուած սկզբունքներէն եւ հրահանգներէն որք կարող են մարդս ազնուացնել և կատարելագործել: Այս պիտի ընթացք մը ոչ միայն ընդգէմ է մարդկային կոչման, այլ և հակառակ միանգամայն աստուածային կամաց, Վհ, ինչ մոլութիւն և ինչ չարիք, որ աստիճան վայրենութիւն և անզգամութիւն. արարած մը իւր Արարչին կամացը դէմ կը գործէ. ոճիր մեծ և անթողի. ինչպէս: - Վիտենք որ եթէ մէկը մեզի դէմ յանցանք մը գործէ, և իւր յանցանքը ճանչնալով ներումն խնդրէ, թէ և սաստիկ վրէժխնդրութեամբ գրգռուած ըլլանք, կը տեսնանք որ սրտերնիս կ'ամպի և տակաւ առ տակաւ կը զիջանինք (խօսքերնիս գազանամիտներու համար չէ.)

Ե

խի երբ յանցաւորը յամառի, ըրածը կամ ուրանայ եւ կամ սուտ ու չնչին պատճառներով արդարացնել ճգնի, այն ատեն մեր զայրոյթը կ'աւելնայ և անհաշտ ատելութիւնը օգնութե կը հասնի վրէժխնդրութիւնը յազնցնելու համար: Այն տկարար արածքս մեզ եղած անարգանայ և զրկանաց փոխարինել կ'ուզենք՝ երբ դիմաքիննիս յամառեալ կը տեսնենք. մի թէ Արարիչը պիտի տսկայ, սակայն նորա համբերութիւնն ու մարդասիրութիւնը աւելի է, կը համբերէ՝ բայց առանց փոխարինի չթողուր: Վարձեալ շատ մարդիկ կուրօրէն տգիտութեան անողորբելի ճիրաններուն մատնուած և ի կրից յաղթեալ իրենք զիրենք գիտնոց եւ իմաստնոց կարգը դատած իրենց մտաց մէջէն անցած ամէն բան, ինչ և իցէ խորհուրդ առանց փնասակար ըլլալը նկատելու՝ թէ հրապարակաւ եւ թէ առանձնակի կ'ուզեն ընդհանրացնել, իբրեւ ուղիղ հաստատելով, և երբ իւրեանց հրապարակ հանածն հրապարակաւ եւս ջրուի, աւելի ստրկութեամբ կը լըբանան, կը յանդգնին և կը յամառին, որովհետեւ տգիտութեան խմորովը չաղախուած են, և փոխանակ աւելի մեծ շնորհակալութեամբ հրապարակական ձայներուն լսելու, որ ազնուական սրտի գործ է, ընդ հակառակն կուրօրէն կը դիմեն խաբէութեանց և ուրիշ անարժան միջոցներու, որոնք չարամիտ և նենգաւոր անձանց գործն է և մարդուս վսեմութիւնը կը ստրկացնէ. վասն զի այլ և այլ թիւր նախադասութիւններով թիւր ձեռնարկութիւններ եւ փառտեր հնարելու կը ճգնին, որով ուղղախորհ ազնուականին տուջն իրենց վարկը կը կորսնցունեն, և կասկածելի կ'ընեն զիրենք տեսնող աչքերու:

Այն ըսածնիս աւելի օրինաւոր

կերպիւ հաստատելու համար, օրի նակներու կը կարօտիմք. ուստի փոքր ինչ սղանանք երեւակայութեամբք դէպի անցեալ դարերը, և նկատենք թէ ինչ կը հնչէ մեր ականջներուն անոնց նկարագիրը: Յիշենք անգամ մը Լյպի կուրեանց և Ստոյիկեանց աղանդներու համար ելած վէճերը, որոնք հրապարակաւ հերքուելէն վերջը կ'ուզէին իրենց թիւր կամբը յառաջ տանել, որոյ դէմ արիաքար վիճեց սուրբն Պօղոս Լթիւնքի մէջ, եւ ճմարտութե ձայնով շատ մը ըմբոստացած մըտքերը խոնարհեցուց: Լյպսպէս կը բարբառէր սուրբն Պօղոս աղանդաւորաց դէմ ատենի մէջ կեցած. «Օր դուքն յանձանութե պաշտէք, ես զնոյն պատմեմ ձեզ. նա երկնից և երկրի է տէր. ոչ ՚ի ձեռագործ տաճարս բնակէ և ոչ ՚ի ձեռաց մարդկան պաշտի իբրեւ կարօտ ումք. նա տայ ամենայնի կեանս և շունչ և զամենայն ինչ: Գործ. ԺԵ. 17:

Յիշենք նա եւ Լրիոս չարափառի և իրեն հետեւողներու աղանդն, որ կ'ուզէր ընդհանրացնել իւր թիւր կարծիքը ամենուն սրտին մէջ, որոյ աղանդն այսպէս կը համառօտէ արժանահաւատն խորենացի. «Ուսոյց չարաչար ամպարշտել. ոչ՝ դու զորդի հաւատար հօր և յեութենէ, և ոչ ծնեալ ՚ի հօրէ՝ յառաջքան զյաւիտեանս, այլ՝ օտար զոմն եւ արարած և կրտսեր եւ յետ ժամանակի դոյաջեալ:» Խրիս. Պր. Բ. 86: Լհա այսպիսի ամբարշտութեանը համար ՚ի վերջոյ չարաչար սատակեցաւ, և իրեն նոյն հերձուածոց և հերիտիկոսութեց դէմ՝ Նիկիոյ հոգեգումար սուրբ Ժողովը գումարուեցաւ, որ անոնց դէմ մարաքելով փրկեցին եկեղեցին եւ պաշտպանեցին ճշմարիտ կրօնը: Լիւր աղանդոյն հակառակ հաւատոյ հանգանակն եւս աւելցաւ, որ կ'եր-

գուի մինչեւ յայսօր Հայաստանեայց բոլոր սուրբ եկեղեցիներուն մէջ. Ուրիշներն ալ յիշէ՞նք արդեօք, որոնց ոչ թերթ կը բաւականանայ և ոչ գրիչ, աւելի յարմար կ'ըլլայ նաեւ եւ թէ ներկայ եղածներէս օրինակ մ'ալ բերենք դարձեալ մեր խօսքերուն հաստատութեանը համար: Հատ մի օրինակներուն մէջ բաւական է մինակ Հռովմայ Ս. Պապի արարքները նկատել լրջմտութեամբ, որ դարուս մէջ աւելի աչքի զարնող խնդիր մի է. ուր պիտի տեսնենք յատկապէս կամք մի որ կ'ուզէ աստուածային անխտրակա նութիւնը իրեն սեփականել, ահա անմտաբերելի մոլորութիւն մը, ինչ զարմանալի կամք, հռովմեական կրօնաւորն ուր, Լստուածային անխտրակա նութիւնն ուր, կամ թէ սանկ ըսենք, «Սարգ եւ անխտրութիւն:» Լյս անլուծանելի հակասութիւն մի է, զոր ընդունելու և համոզելու համար բաւական կուրացած միտք պէտք է. ես իմ տկարութեամբս պիտի համարձաւ կիմ ըսել՝ որ այս բանիս համոզուողը բանականի միայն կերպարանը կը կրէ. Լհա այս նորանշան մարդն իւր բոլոր համոզումներովը հրապարակային ժողովներով և թերթերով անչափս խայտառակուելէն ղկնի, վերջտին կ'ուզէ իւր այն անիրաւ կամբը յառաջ տանել և նշով քներով ու բա նադրանքներով խեղճ ժողովուրդն ահաբեկել, բայց Լստուած՝ ճշմարտութեան Լստուած ըլլալով, այդ սուտը հաստատելու համար եղած նշովքը չպիտի ընդունի. սակայն կարծեմ թէ Սրբազան Պապն ալ մինչեւ որ իւր հրապարտացած գլուխը քարի մը չը զարնէ՝ պիտի չթափի, և պիտի չխանայ թէ ինքզինքը նոյն իսկ անխտրակա րատարակելու կէտին մեծապէս կը սխալի: Լյս տեսակ բան մը իմաստասիրելու համար եթէ աստուածաբա-

նութեան կարօտութիւն կայ, թող իրեն ալ ծանօթ եղող աստուածաբաւ նութեան մէկ կէտը յիշէ, այսինքն յամառեալ հրեշտակաց մշտնջենաւոր դատաւարութիւնը. բայց կարծեմ թէ անսխալութեան ծայրը հասած ըլլալուն համար երբեք չէ յիշած երկնային հրեշտակաց յերկնից ի խորս գոխոց թօթափին, որոց նպատակն ինչ էր, եթէ ոչ Զոովմայ սրբազան Բարի նման Աստուծոյ փառքը իրենց սեփականել, ուրեմն թող ուրախանան այն հրեշտակները, որ իրենց արբանեակ մի ևս գտան երկրիս վրայ, որուն շատերը կ'աշակերտին, տգիտութիւն հզօր կարծուած՝ բայց դիւր ընկձէլի բազկաց տակն աղաստանած։ Այս մասին երկար ճառելու հարկ չկայ, ըստ որում արդէն ամէն բերան առ հասարակ նոյնը կը պախարակեն իւր սկզբունքներովը մէկ տեղ, այլ սակայն նորա հոգը չէ, այսպէս են բոլոր յամառեալ մոլորները, ամենափոքր տղայէ մը սկսելով մինչեւ ամենամեծ վեհապետ մը՝ երբ յամառի իւր չարեաց վրայ, անուղղելի է նա, և զգուշանալի չար մը կրնայ համարուիլ։

Բաւական է այս օրինակները, որոց մէկ արծեմ պէտք եղածին չափ տեղեկացանք որ այսպիսի նպատակի դիւմող անձաց վախճանը խիստ տաժաւներն ներդրութիւն է, և բովանդակ կեանքերնին նախատինք և անսխալութիւն է։ Այսինքն որոյ կը զգուշացնեմ եւ իմ արեւակից եղբայրներս՝ որ ջանան միշտ տգիտութեան մէկ բիծն անգամ իրենց չմտեցնեն. քանզի առ հասարակ ամեն ազգաց թշնամի տգիտութիւնն է, որուն և յաղթելն աւանանմեծ քաջութիւն մի է։

Գլխաւոր գիտութիւնը անձին չափը ճանչնալն է, «տգէտ ըլլալը գիտնալն ալ մեծ գիտութիւն մի է».

ըսաւ իմաստասէր մը։ Յաւալի է արդարեւ տեսնել մարդկային ազգի մէջ այսպիսի անձեր՝ որք դժբաղդաբար մարդ անունով կը չըջին. սոսկալի չարեր են անոնք, ով որ կ'ուղեն ըլլան. դպրոցական համբակէ մը սկսեալ, յետին աստիճան ժողովրդականէ մը, իշխանաւորէ մը, մինչեւ ամենէն մեծ վեհապետն ըլլայ, մարդկային ազգի ժանտախտներն են։ Քանզի ինչպէս ամէն մոլութիւն, նոյնպէս և առաւել եւս այս մոլութիւնը տարափոխիկ է, վասն զի կամապաշտութիւնը շուտ կրնայ շփոթիլ անձնասիրութեան և վեհանձնութեան հետ, այլ սակայն ասոնց պայմանները խիստ տարբեր են անոր պայմաններէն, սակայն տգիտութիւնը կամապաշտութեան հետ լըծորդուած՝ չը թողուր այդ խնդիրը նկատել, հետեւապէս և չեն կարող ճշմարիտ վեհանձն մարդիկ ըլլալ։ Այնպէս մէկը առարկել մեզ թէ՛ աչքի դարնող այդ մոլորներուն շատերը գիտնական անձեր են, ինչպէս տգիտութիւնը պատճառ կուտանք այդ չարեաց։ — Այլ պատասխանենք, այո՛, ասոնք ըստ մեծի մասին շատ հմուտ և շատ գիտնական մարդիկ են, բայց դժբաղդաբար մէկ կարեւոր գիտութիւն մը կայ զոր չեն գիտեր՝ որ իրենք մարդ եւ հոգնաւոր մտքի տէր են, չեն գիտեր որ իրենք տկար բնութեան վիճակուած միշտ ամէն պարագայի մէջ ուրիշի մը կարօտ են, վերջապէս չեն գիտեր թէ որչափ գիտնան՝ դարձեալ տգէտ են. ահա այս տգիտութիւնն է որ կը մղէ զիրենք դէպ ի չարը, որով կ'ըլլան արհամարհող նմանեաց, հետեւաբար եւ անուղղելի, որոցմէ իրաւապէս սոսկալու է իբրեւ վնասակար հրեշէ մը։

Շաարը Յարութիւն
Լայնիւն թաւալի է
Լ. ժ. Ս. Ս. Ս.